

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

Збірник наукових праць

Випуск 4

Рекомендований вченою радою
Національного педагогічного
університету імені М.П.Драгоманова.
Протокол №3 від 28 жовтня 1999 р.

Київ-1999

ББК 74.6

Соціалізація особистості: Зб.наук.праць. -К., НПУ, 1999. Випуск 4. - 260 с.

Затверджений Постановою Президії Вищої Атестаційної комісії України /Бюлетень ВАК України №5 за 1999 рік/ як наукове видання, в якому можуть публікуватися основні результати дисертаційних досліджень за спеціальностями педагогічної науки /Педагогічні науки. Збірник наукових праць. Соціалізація особистості. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова/.

Збірник пропонує результати досліджень і експериментальної роботи, здійсненої авторами з проблем соціального становлення особистості. У статтях розкривається психологічний, педагогічний та соціальний аспекти, які обумовлюють актуалізацію поставленої проблеми і допомагають її вирішувати на сучасному етапі розвитку суспільства і психолого-педагогічної науки.

Для викладачів, науковців, аспірантів, студентів і вчителів.

Редакційна колегія:

- А.Й.Капська - доктор педагогічних наук, професор /відповідальний редактор/.
- Л.І.Міщик - доктор педагогічних наук, професор.
- Л.Ф.Нечепоренко - доктор педагогічних наук, професор.
- В.М.Оржеховська - доктор педагогічних наук, професор.
- С.О.Сисосва - доктор педагогічних наук, доцент.
- І.М.Ковчина - кандидат педагогічних наук, доцент /відповідальний секретар/.

ISBN 966-7584-06-2

© Редакційна колегія

© Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

I. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Н. А. Сегеда
м. Київ

ДЕТЕРМІНАНТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

В умовах фундаментальних перетворень, що відбуваються в нашій молодій державі, творчість перестає бути характеристикою окремих особистостей, вона виступає обов'язковим атрибутом будь-якого виду трудової діяльності людини при оптимальній її реалізації.

її. Виникло соціальне замовлення суспільства на творчу особистість, тобто людину, яка має потребу у саморозвитку, самоудосконаленні, самореалізації, здатності самостійно ставити перед собою цілі, пропонувати нестандартні рішення, орієнтуватися на майбутнє.

Одним із стратегічних завдань, визначених у Державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ ст.) є створення умов для формування творчої особистості, реалізації та самореалізації її природних задатків і можливостей в освітньому процесі. Теоретичне і практичне розв'язання проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя посилює необхідність її вдосконалення, що значною мірою залежить від орієнтації на процеси самопізнання, самоорганізації, самовдосконалення.

Діяльнісна сутність людини зумовлює її найважливішу потребу – прагнення до практичної діяльності, реалізацію та самореалізацію. Самореалізація себе в об'єктивному світі є об'єктивація суб'єктивної сутності, "процес (і підсумок) цілісної життєдіяльності цілісної людини, який полягає в опредметненні всього комплексу індивідуальних здібностей і веде до перетворення особистості

на суб'єкт життя" (10, 172). У ході цього процесу потенційні можливості індивіда опредметнюються як у формі предметних результатів діяльності, так і у внутрішньо-особистісних якостях і станах. Самореалізація особистості являє собою надзвичайно складний феномен людського буття: це водночас і цілі, і зацікавленість, і процес цілеспрямованості, і його результат. Збігаючись за своєю сутністю з вільною свідомою діяльністю самореалізація виступає як внутрішній, суб'єктивний її смисл.

Л. Н. Коган визначає самореалізацію як "свідомий цілеспрямований процес розкриття і опредметнення сутнісних сил особистості в її різноманітній соціальній діяльності" (5, 147). Діяльність, спрямована на самореалізацію, перетворюється в діяльність удосконалення соціального середовища. Чим повніше людський потенціал реалізовує себе, тим повніше відбивається він на результаті перетворення суспільства.

Особистість, що реалізує свою родову, соціальну сутність насамперед у конкретних діяльнісно-поведінкових формах, розкриває свої можливості у певних якісних проявах різних особистісних потенціалів: трудового, інтелектуально-пізнавального, морального, кваліфікаційного, естетичного тощо, котрі інтегруються у творчому потенціалі особистості. Допомогти молодій людині усвідомити свою суб'єктивну сутність у процесі накопичення особистісних потенціалів, який відбувається тільки в оволодінні певним обсягом знань, умінь, навичок, співвіднести та узгодити особисті та суспільні цінності, цілі —лише невелика частина проблем, вирішення яких потребує висококваліфікованого впливу викладача вузу, школи.

Найважливішими умовами розвитку творчого потенціалу особистості та її самореалізації виступають самопізнання, самооцінка; формування правильного образу "я" (тобто адекватне уявлення про самого себе, свій внутрішній світ, зді-

бності і потреби), на основі якого розбудовується мислена модель бажаного майбутнього. Сучасна вища школа покликана не тільки надати молодій людині можливість придбання професійних знань, умінь, навичок, але й навчити власноруч керувати своїм життям. Життєва програма, цілі та плани разом з очікуванням і життєвою перспективою є тими засадами, на яких фундується ставлення людини до майбутнього, будується життєва стратегія, а отже самоорганізується і здійснюється все життя.

Вивчення питання про сутність поняття самореалізації індивіда вимагає співставлення його з вільною свідомою діяльністю людини. Треба зауважити, що у структурі діяльності розрізняють два її аспекти – особистісний і інституціональний. В останньому діяльність розкривається як історично створений засіб задоволення потреб і інтересів суспільства, як суспільно детермінована соціальна функція його членів. У цьому випадку особистість виступає в якості виконавця ззовні заданої діяльності, яка регламентована відповідними нормами. Через сукупність виконуваних форм діяльності людина набуває соціальне визначення, яке характеризує її як носія деперсоніфікованих соціальних функцій. Інший – **ОСОБИСТІСНИЙ** аспект діяльності фіксує ті обставини, що “діяльність здійснюється індивідами усвідомлено, з визначеною ціллю, відповідно тим знанням, умінням, якими людина володіє, і тим значенням, яке вона їм надає. В цьому аспекті діяльність являє собою особистісне втілення соціальної ролі і обумовлює специфіку тієї соціальної визначеності, яку вона надає своїм виконавцям: вона відбиває соціальні якості особистості не самі по собі, а у їх діяльнісному виявленні, тобто у формах їх реалізації та розвитку” (8, 78). Отже, самореалізація відбиває особистісний, внутрішній, суб’єктивний смисл діяльності людини.

Суттєвою для нашого дослідження є точка зору В. П. Іванова стосовно діяльності як засобу самореалізації суб’єкта. Згідно ствердженню автора “така ді-

яльність містить в собі декілька аспектів: а) розуміння суб'єкта як епіцентра активного, продуктивного ставлення до світу; б) інтеріоризація предметності як базисної форми, яка конститується характером самої діяльності, її будовою, суспільними та історичними можливостями; в) діяльність, що націлена на зовнішню реальність, на предметність і, утримуючи останню у силовому полі своєї активності, постійно вертається до свого епіцентру – особистості, у силу чого вона має особливу якість “для себе буття” (4, 64). Збігаючись за своєю сутністю з вільною свідомою діяльністю, самореалізація виступає як внутрішній суб'єктивний її смисл.

Поряд з важливими чинниками, що відіграють суттєву роль у розвитку суспільства (держава, соціальні групи та ін.) визначальною виступає людська суб'єктивність, яка включає безліч рівнів, що знаходяться у складних взаємозв'язках, поліфонічних за своєю природою. Отже, найсуттєвішим фактором у визначенні педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя до професійної самореалізації є усвідомлення студентами власної суб'єктивної сутності в опануванні необхідним професійним потенціалом, що відбивається у вирішенні суперечностей між “Я” і “Ти” (іншим), “Я” і “Ми”, між “Я” і суспільством, тобто відбувається формування людської суб'єктивності. Вирішальним у цьому процесі є реалізація принципу, який став здобутком гуманних стосунків: “Немає людини ні вище мене, ні нижче мене, інший як певне співтовариство, певна соціальна група. У суб'єкт-суб'єктному відношенні інший є для мене не ззовні даний, а моєю співтворчістю, взаємовідношенням, у якому Я постаю як співавтор, творець, таке ж смислове навантаження несе інший по відношенню до мене, зі спілкування ми виходимо іншими, аніж вступали в нього” (7, 10).

Проблему об'єктивації суб'єктивності розглядає сучасний вітчизняний науковець Лішук Т. П. У дисертаційному дослідженні автором зроблена спроба

Соціалізація особистості

розкриття суб'єктивності як смислоутворення у відношенні до навколишнього світу, показано, що об'єктивізація суб'єктивності передбачає два взаємообумовлені процеси: об'єктивізація як досягнення загально значущого – універсалізація і об'єктивізація як самореалізація – індивідуалізація. Суб'єктивність входить в реальний світ, формує об'єктивність, яка може проявитися як всезагальність і в якій можливе збереження індивідуального” (7, 10).

Сутнісні сили людини об'єктивні і в сукупності складають об'єктивні якості індивіда. Л. Р. Кондратюк, розглядаючи питання реалізації людини як суб'єкта культурно-творчої діяльності, підкреслює, що “ діяльність – фактично єдиний можливий засіб існування суспільства й людини; сутність людини, як сукупність конкретно-історичних суспільних відносин, може реалізовуватись тільки в результаті соціальної діяльності. Суспільна практика виступає не просто з'єднувальною ланкою в системі “людина – світ”, а формою самореалізації людини, тобто реалізацією сутнісних сил” (6, 79).

Якості, що характеризують діяльність людини – це завжди об'єктивовані якості суб'єкта діяльності, який перетворює оточуючу дійсність згідно зі своїми цілями і інтересами. Діяльнісна сутність людини зумовлює її найважливішу потребу – прагнення до практичної діяльності, реалізацію та самореалізацію. В процесі творення предметності відбувається самореалізація особистості.

Поняття об'єктивізації означає аспект діяльності, участі індивіда у суспільному виробництві (у широкому значенні слова – духовному і матеріальному), його індивідуальний внесок у цю сферу діяльності. В цій об'єктивізації самоздійснюється індивід. “Об'єктивізація – це властивий особистості засіб втілення себе у житті, структурування життя, його умов, який відтворює суттєві для самовираження стосунки, виявляє напрямки її активності, формує визначений життєвий простір. До цього включена і значуща професійна діяльність з точки зору

засобу її особистісної організації (як виконавця, учасника, суб'єкта)" (1,2). Таким чином, виникає наступний фактор - особистісний засіб втілення себе в житті. В педагогічній діяльності він відбивається на індивідуальному стилі професійної діяльності.

Висновком розгляду поняття об'єктивності є розуміння його як втілення реальності своєї сутності, іншими словами - реалізація і опредметнення сутнісних сил.

Визначення сутнісних сил людини дуже глибоке, складне, багатоглибке питання як і ФЕНОМЕН людини. Чаплигін О. К. констатує "п'ять варіантів часового визначення сутності людини у залежності від тих чи інших структур людської суб'єктивності: а) біологізаторські підходи, б) психологічні концепції, в) соціологізаторські теорії, г) духовно-релігійні інтерпретації сутності людини, д) визначення сутності людини як космічної істоти (В. Вернадський, М. Фьоров, Л. Тейяр де Шарден)" (11, 30).

Суспільство створює (або навпаки) певні умови для особистісних проявів. Сама людина є структурною одиницею суспільства, здатною до творчого перетворення світу. На цьому особистісному рівні формуються і реалізуються індивідуальні можливості, які проявляються у різних особистісних потенціалах. Сучасна соціально-філософська думка пропонує декілька відмінних точок зору на проблему особистісних можливостей людини. Так, Доній В. М., Сохань Л. М., Несен Г. М., Єрмаков І. Г., розглядаючи питання співвідношення процесу самореалізації і творчого потенціалу особистості, підкреслюють їх діалектичну залежність, яка пов'язана з опредметненням в ході вищезазначеного явища потенційних можливостей індивіда як у формі предметних результатів діяльності так і у внутрішньо-особистісних станах та якостях. Ця група дослідників вважає, що людина у конкретних діяльнісно-поведінкових формах "розкриває свої

Соціалізація особистості

можливості у певних якісних проявах різних особистісних потенціалів: трудового, інтелектуального, пізнавального, морального, естетичного тощо, котрі інтегруються у творчому потенціалі особистості” (10, 167), основними складовими останнього автори називають духовний і трудовий потенціали. Суттєвим для визначення педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя до професійної самореалізації є висновок цих авторів про те, що основою, на якій будується трудовий потенціал, є духовний, при цьому перший вбирає в себе значну частину компонентів духовного потенціалу – це особистісні, психічні, психофізіологічні можливості.

Отже, з точки зору дослідження педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя до професійної самореалізації важливим постає питання з'ясування творчого потенціалу як особистісних професійних можливостей студента вирішувати суперечності, які виникають під час оволодіння педагогічною діяльністю.

У процесі професійної самореалізації наявне виникнення суперечності між деперсоніфікацією та індивідуалізацією, тобто між ззовні заданими і особистісними цілями діяльності, що вимагає пошуку оптимальних засобів гармонізації інтересів суспільства і особистості, відповідності між вимогами і очікуваннями суспільства та домаганнями, потребами і реальною поведінкою індивідів як суб'єктів життя. З цього приводу Сохань Л. В., Несен Г. М., Доній В. М. висловлюють глибоку думку, у якій йдеться про те, що “задатки особистості необхідно виявляються і опредметнюються у будь-якому виді діяльності, що існує у практиці людини. Однак до того часу, поки особистість не є вільною у виборі і здійсненні найважливіших для неї видів діяльності, її можливості свідомого управління власним життям, покладання і здійснення життєвих цілей залишається обмеженими. Відтак процес реалізації її здібностей неможливо вважати са-

морезалізацією у повному розумінні цього слова, бо він зумовлений зовнішньою необхідністю, а не власними інтересами і цілями особистості. Свідоме, добровільно засноване на наукових уявленнях про "картину світу" покладання гуманістичних за змістом життєвих цілей і планів є невід'ємним компонентом процесу самореалізації і неодмінною умовою культури життя особистості" (10, 173).

Отже, фактором, який впливає на виявлення педагогічних умов підготовки до професійної самореалізації майбутнього вчителя є гуманістична спрямованість особистісно-професійних цілей.

Самореалізація виступає самоціллю активності суб'єкта, її закономірним підсумком, у всіх випадках це практична діяльність (матеріальна чи духовна). Вона визначає та припускає опредметнення сутнісних сил людини (в речах, предметах, або в будь-якій діяльності). Виходячи з різноманітності людської діяльності треба розрізняти аспектні характеристики самореалізації, які мають два значення: а) інтенсивність, рівень прояву (граничні можливості особистісного потенціалу індивіда); б) соціальний простір самореалізації особистості, підпорядкованість тій чи іншій галузі праці, особистісне життя.

Перше значення вказує на необхідність врахування творчого характеру самореалізації; розуміння творчості як ціннісно-процесуального феномена, найважливішими характеристиками якого є самовиробництво, саморозвиток і самовідтворювання сутнісних сил та здібностей людини; усвідомлення єдності двох паралельно існуючих процесів: об'єктивації творчого потенціалу в предметній індивідуальній діяльності та самотворення, саморозвитку як "внутрішньої предметності" особистості. Отже, підготовка майбутнього вчителя до професійної самореалізації повинна відбуватись у таких педагогічних умовах, які сприяють збільшенню творчої активності студента.

Соціалізація особистості

Більшість дослідників проблеми самореалізації особистості роблять наголос на тому, що адекватним засобом самовиявлення людини є не просто творчість, а свобода творчості, що постає як "залежна незалежність", "рецептивна ініціатива" /П.Рікьор/ і не відкидає детермінізму.

Крім інтенсивності, рівня прояву індивіда розрізняють таку аспектну характеристику, як соціальний простір самореалізації особистості, підпорядкований тій чи іншій галузі праці, особистісне життя. Стосовно самореалізації людини у педагогічній діяльності як індивідуального засобу реалізації своєї педагогічної концепції підлягає акцентуванню саме виховна робота вчителя. Одже, у визначенні педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя до професійної самореалізації набуває великого значення гармонізація виховного потенціалу особистості вчителя (його характерологічних рис) та виховного потенціалу того предмету, який він викладатиме.

Таким чином, детермінантами створення умов для повноцінного виявлення індивідуального потенціалу майбутнього вчителя шляхом його підготовки до професійної самореалізації, на нашу думку, є:

- усвідомлення студентами власної суб'єктивної сутності в опануванні необхідним професійним потенціалом вчителя;
- формування індивідуального стилю майбутньої професійної діяльності;
- з'ясування творчого потенціалу як особистісних професійних можливостей студента вирішувати суперечності, які виникають під час оволодіння знаннями, уміннями, навичками, необхідними у педагогічній діяльності;
- формування гуманістичної спрямованості особистісно-професійних цілей;

- надання можливості вільному самовиявленню творчої активності студента;
- гармонізація виховних потенціалів особистості майбутнього вчителя предмету, який він викладатиме.

Російський філософ Гершунський Б. С. підкреслює, що “самореалізація особистості – це і є смисл життя людини, фундамент людського щастя в єдиному, цілісному і матеріально-духовному світі, запорука збереження і прогресивного розвитку цього світу і основа продовження власного “я” у пам’яті наших предків, у ментальній пам’яті людства” (3, 536). Сфера освіти, на думку філософа, покликана переконати людину саме у цьому її найвищому призначенні, створити всі необхідні умови для повноцінного виявлення індивідуальних здібностей людини шляхом її підготовки до праці та морального виконання своїх суспільних обов’язків. “Головні функції професійної освіти повинні полягати у закріпленні цих світоглядних підвалин особистості та в забезпеченні людини знаннями, вміннями і навичками, які сприяють максимально можливому прояву її здібностей в продуктивній суспільно корисній праці, в ідеях та ділах на благо всіх людей Землі, своє власне благо, своїх близьких і віддалених нащадків” (3, 536).

Література

1. Альбуханова-Славская К. А. Стратегия жизни. – М.: Мысль, 1991. – 289с.
2. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века (В поисках практико-ориентированных концепций). – М.: «Совершенство», 1998. – 608с.
3. Иванов В. П. Человеческая деятельность – Познание – Искусство. – К.: Наукова думка, 1977. – 252с.
4. Коган Л. Н. Цель и смысл жизни человека. – М.: Мысль, 1984. – 252с.

Соціалізація особистості

5. Кондратюк Л. Р. Проблема реалізації людини як суб'єкта культурно-творчої діяльності. // Вісник Київського університету. Питання філософських наук. 1990, №22. – 78-85с.
6. Ліщук Т. П. Об'єктивізація суб'єктивності як філософська проблема: Автореф. дис. канд. філос. наук. – К., 1994. – 17с.
7. Матусевич В. А. Ориентация личности на собственное воспроизводство и развитие как предмет исследования // Філософська та соціальна думка. 1990, №5. – 76-84с.
8. Парыгин Б. Д. Научно-техническая революция и деятельность. – М., 1978. – 183с.
9. Психологія і педагогіка життєтворчості: Навчально-методичний посібник. / Ред. Рада: Доній В. М., Несен Г. М., Сохань Л. В., Єрмаков І. Г. та інші. – К., 1996. – 792с.
10. Чаплигін О. К. Творчий потенціал людини: від становлення до реалізації (соціально-філософський аналіз). – Х. Основа, 1999 – 277с.

Аннотація

Раскрывая социально-психологический аспект проблемы самореализации личности, автор выделяет факторы, влияющие на определение педагогических условий подготовки к профессиональной самореализации учителя. Ключевые слова: «самореализация», «субъект», «субъективный смысл», «сущностные силы», «потенциал», «объективация», «профессиональная самореализация».

ЗМІСТ

I. Соціальна педагогіка

Сеґеда Н.А.

Детермінанти визначення педагогічних умов самореалізації
майбутнього вчителя _____ 3

Михайліченко М.В.

Особливості кредитування громадянськості майбутнього вчителя _____ 14

Настенко Л.Г.

Гераклітовий тип людини як ідеал підготовки майбутнього
вчителя на перехресті тисячоліть _____ 25

Пономаренко В

Гуманістичні виховні системи 20-60-х років як досвід соціальної
роботи _____ 33

Решетняк В.Ф.

Патріотичне виховання - складова формування національної
самосвідомості _____ 42

Ковальчук В.А.

До визначення поняття «соціально-педагогічна задача» _____ 48

Безпалько О.В.

Готовність студентів до роботи «з дітьми вулиці» /досвід України
та країн світу/ _____ 54